

vyznačují vnitřní artikulací“ (s. 188). „Stručně, historické události jsou určeny svým vztahem k totalitě dané struktury“ (s. 201). To ovšem znamená konec newtonovské kauzality a začátek dialektického myšlení, navazujícího na hegelovský idealismus a aplikovaný na historii. Jenom tímto způsobem je možné podle Maravalla chápat historii jako opravdovou vědu o člověku, vědu, která zkoumá vztahy mezi lidmi a vztahy lidí ke společenské realitě. Je pravda, že Maravall se snaží distancovat od marxistického výkladu dějin, ale tváří v tvář krizi mechanistického myšlení přijímá zásady dialektického myšlení, které, vyjádřeno v materialistických pojmech, je přínosem marxismu.

Historický fakt se podle Maravalla vyznačuje třemi vlastnostmi. Je především individuální v tom smyslu, že je v čase neopakovatelný, mohou se sice opakovat jeho aspekty, ale ne fakt sám. Každý historický fakt se rovná jen sám sobě. Na druhé straně každý fakt existuje jenom ve svém vztahu k celku; „Historický fakt není datum, je začleněním (*encadenamiento*). Jedinečnost historie je dána jedinečností celku, jehož jednotlivé části jsou navzájem propojeny, a v němž je neměnná propojenost, díky níž části existují ve vlastním slova smyslu jenom v celku“ (s. 87). A konečně, za třetí, fakta se stávají historickými prostřednictvím historika; historik je subjektem historie. Data, jména, události jsou mu jenom materiálem, z něhož historik vytváří historii, takže je „výkladem a ne pouhým odrazem nahé skutečnosti“ (s. 98). Tváří v tvář historikovu subjektivismu nabývají metody historikovy práce a teorie poznání nesmírného významu — ale Maravall se bohužel nedotýká druhé logické části problému: Není historik subjektem a objektem metody, kterou používá?

Historie je spojena mnohonásobně s dneškem, ale je pevně zakotvena v minulosti — jaká je tedy její cena pro dnešek? „Technika a historie osvobozují člověka od přírodní a lidské minulosti... takže minulost přestává být utlačovatelem, jímž mohla být pro naše předky, otevírá obzory svobody, za nimiž může jít zítřek, když odjinud dostal možnosti k praktické činnosti“ (s. 280). To znamená, že historie, chápaná jako věda působí jako osvoboditelka od minulosti a jako osvětitelka současnosti. Historik je proto zodpovědný vůči historii, kterou vytváří, vůči metodám, jež si vybírá, a vůči lidem, tj. vůči společnosti, protože jí má umožnit dosažení nové svobody. Z čehož logicky vyplývá požadavek, že je zapotřebí studovat před historii jejího tvůrce, historika. Nelze říci, že tento požadavek Maravall splnil už v této knížce. Historik je podle něho zprostředkovatelem spojení mezi společností včerejška a dneška. Nestačí, abychom konstatovali, že historik si zvolil dobrou či špatnou metodu — důležité je zjistit, proč zvolil právě tuto metodu. Jestliže historie má nějaký smysl, dává jí její historik, a jeho myšlenkové pochody jsou zakotveny v reálných společenských vztazích. Ale tyto poslední důsledky vlastního myšlení Maravall ke konci nedovádí.

Jeho knížka je nejučinnější jako statečná obrana historie a její vědecké povahy. Maravall uvádí čtenáře k poznání nástrojů, jež má dnešní historik k dispozici, uvádí v souvislost jejich rozvoj a rozvoj historické vědy a vede jej i k tomu, aby dovedl samostatně zodpovědět otázku, jak tyto nástroje používat. To není malá zásluha.

F. Mires A. — J. Polišínský

Pierre Chaunu, *La civilisation de l'Europe classique*. Paris 1966, 705 str., 272 příloh, 37 plánů a map.

Chaunuova kniha vyšla jako pátý svazek série *Les grandes civilisations*.¹⁾ Posláním cyklu je poskytnout vzdělanému čtenáři syntetický pohled na vývoj

¹⁾ O celkovém rozvržení této knižní řady srov. ČSČH 13, 1965, s. 887—888.

kultury či civilizace. Taková syntéza je úkolem mimořádně náročným, jehož splnění vázne nejen na nemožnosti shrnout takřka neohraničené množství faktů, ale také na potížích metodických. Pořádajícím principem výstavby Chaunuovy syntézy je koncepce, kterou realizoval po prvé jeho učitel F. Braudel²⁾ a kterou vysvětloval i teoreticky.³⁾ Jedním jejím následkem je rozlišení historické skutečnosti podle času, ve kterém existuje. Od nehybného, v čase se takřka neměnicího rámce historických příběhů se odlišuje čas dlouhého trvání, ve kterém fungují struktury, jimiž historik myslí ekonomické a sociální útvary stejně jako velké myšlenkové soustavy; odlišuje se však i prchavý čas, který je rozměrem individuálního života a lidských skutků, v tom i akcí politických.

Chaunu, amerikanista a historik novověku na universitě v Caen, je příliš Braudelovým stoupencem, než aby za ním nešel v rozdělení historické skutečnosti na vrstvy proměňující se v nestejném časovém rytmu; zvláště když jde o rozdělení, které poskytuje syntetickému výkladu neocenitelné služby. A tak je první část knihy (*État et états*) věnována nejen výkladu o strukturách či útvarech, které jsou řádu politického (stát, jeho instituce, vojenství), ale i tradičním politickým dějinám. I druhý díl knihy má symbolický titul, jenž ukazuje k Chaunuově učiteli: *La longue durée et civilisation matérielle*.⁴⁾ Tento oddíl je nejobšrnější a dovídáme se v něm o prostředí, ve kterém člověk žil, které pozměňoval, o člověku jako členu společenských útvarů, o jeho postojích a projevech daných jeho sociálním zařazením. Když pomíneme fakt, že se politické dějiny octly v Chaunuově kompozici na prvním místě, můžeme mít zato, že Braudelova koncepce zůstává v základě zachována: pod změnami na povrchu dění se rozkládají vlastní, jen pozvolna se měnící základy společnosti a její civilizace. Ve třetím díle se však tato koncepce mění; Chaunu v něm analyzuje vrstvu historické skutečnosti, ze které vychází dějinný pohyb a v níž leží vlastní zdroj všech historických změn. A tou je pro něho lidské myšlení, intelekt, jímž věnuje závěrečný oddíl knihy (*L'aventure de l'esprit*). Uprostřed nehybné ekonomické a sociální struktury, kterou vidí Chaunu existovat v Evropě bez podstatných změn od 12. století, začíná velká myšlenková proměna, jejímž výsledkem je nakonec průmyslová a politická revoluce druhé poloviny 18. století. Dějiny evropské civilizace v období, které Chaunu sleduje, jsou tedy konec konců dějinami ducha, jakkoliv omezeného hmotou. Jsme tak daleko od původního ekonomismu směru *Annales*, ke kterému se Chaunu ve svých prvních knihách hlásil.

Chaunu napsal kulturní dějiny období přibližně od dvacátých let 17. století do konce druhé třetiny 18. století, období, pro které asi nenajdeme v češtině pojmenování ekvivalentní originálnímu titulu. Klasické období je v tomto případě označení nesmyslné a o klasicismu nemůžeme mluvit proto, že klasicismus představuje jen jednu fázi této kulturní periody. Překladatelské potíže plynou z toho, že Chaunuova perspektiva je určována hledisky francouzskými. Francouzská kultura 17. a 18. století je opravdu věkem klasickým, a to nejen ve smyslu vrcholných hodnot tehdy vytvořených, ale i pokud máme na mysli příklon k normám odvozeným ze starověké kultury a ztotožňovaným se smyslem pro řád, proporce, jasnost, disciplínu, klid. Takto můžeme charakterizovat francouzskou kulturu 17. a 18. století, sotva však kulturu celé Evropy. Ani české poměry do této klasičnosti nezapadají. V našem povědomí je kul-

²⁾ *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1949, 2. vyd. 1967.

³⁾ Především v článku *La longue durée*, AESC 13, 1958, str. 725 n.

⁴⁾ Srov. název studie citované v předešlé poznámce a název nové Braudelovy knihy: *Civilisation matérielle et capitalisme*. Du XVe au XVIIIe siècles. (*Destins du monde* 8), Paris 1967.

tura období 1620—1760 ve znamení vlastností zcela jiných, než které zakládají atribut klasičnosti; nazýváme ji podle výtvarného projevu a s jistými rozpaky barokem.

Chaunu je si nesouladu mezi klasickým a barokním projevem, které mají tvořit součást téže kulturní struktury, dobře vědom. Nejenom proto, že právě ve francouzské historiografii se zamýšlel nad vztahem baroka a klasicismu znalec českých poměrů V.-L. Tapié; Chaunu sám zná poměry na iberském poloostrově a v Jižní Americe, zemích po vítce barokních svou kulturou. Nevysvětluje tento nesoulad jen chronologicky, že totiž ve střední Evropě doznívalo baroko v době, kdy na západě už dominoval klasicismus. Svádí protiklady na společného jmenovatele: baroko určuje výtvarné pojetí doby — odpovídá však jen konzervativní společenské struktuře, je výrazem tradičního, iracionálního, romantického, pudového postoje. Je jen kontrapunktem — třeba hlučným — k projevům nového myšlení, které usiluje o racionální přístup ke skutečnosti. Toto myšlení začíná po renesančních nábězích právě v 17. století v přírodovědném myšlení. Dosahuje v Descartesovi a Newtonovi svých nejskvělejších projevů a triumfuje v osvícenství. V něm celá Evropa napodobuje ne snad francouzský vkus a umění, ale důsledky, které vyplývají z racionalisace a matematisace myšlení, jež mělo své počátky ve Francii a západní Evropě v 17. století. Racionalismus vede nejen k praktickému využití rozumového poznání v praxi průmyslové revoluce, ale také v revoluční přestavbě společnosti koncem 18. století.

To jsou důsledky Chaunuovy koncepce vývoje evropského ducha v novověku; nejsou tak docela nové, když známe bádání, které v posledních čtyřech, pěti desetiletích posunovalo vznik racionálního světového názoru stále hlouběji před osvícenství. Chaunuovo pojetí nepostrádá logiku: od středověké civilizace přes renesanční k revoluční postupuje emancipace lidského myšlení bez návratů zpět; období klasické kultury je vývojovým článkem na dráze sekularizace lidského myšlení; baroko je jen reversem téže mince, výrazem napětí, které tento proces doprovázelo, ne návratem k starému. Toto schéma evropského kulturního vývoje má svoje důsledky i pro chápání poměrů českých. Podle něho připadla našim zemím ze specifických historických příčin úloha představovat negativní pól v protikladu starého a nového, který charakterizoval ideový vývoj 17. a 18. století. České kulturní poměry nebyly v soudobé Evropě ani výjimečným zjevem, ani archaismem, ale komplementárním doplňkem. Pod příkrovem barokní, protireformační kultury musíme předpokládat latentní existenci prvků zsvětštělého myšlení, které sice nemohlo vystoupit na povrch, které se však v příznivější situaci od konce 18. století stalo součástí evropského kontextu.

Je škoda, že v Chaunuově panoramatu evropské kultury nemůžeme číst víc než poukazy na věci české. Kupodivu se v oddíle o „dobrodružství ducha“ ani neozve jméno Komenského. Právě jeho myšlení by po interpretaci, které se mu v poslední době dostalo především zásluhou Patočkovou, zapadlo do legitimní linie myšlení spějícího k emancipaci lidského intelektu. Přitom nelze tvrdit, že by Chaunuův horizont končil na Rýně. Východní Evropě — Rusku a Polsku — je věnováno hodně místa. Chaunu se opíral o Portalovu syntézu, o záležitostech českých ho informovaly práce E. Denise a V.-L. Tapiého. Ziskal z nich ovšem méně, než bychom rádi viděli. České výtvarné baroko přišlo zkrátka a je zastíňováno, jak je to ve francouzské optice obvyklé, barokem podunajským. Text, který doprovází jedinou českou ilustraci, naznačuje přitom, že Chaunuovi nejsou neznámy postřehy o asimilační síle českého prostředí, které spojilo podněty italského baroku s domácími předpoklady v osobitou syntézu. Bohužel se stalo, že se soustavnější poučení o českých poměrech z knihy ztratilo. Aby Chaunu nezatěžoval výklad příliš encyklopedický-

mi pasážemi, opatřil svou knihu abecedně seřazeným rejstříkem hlavních pojmů a jmen. V něm se čtou kratší i velmi dlouhé výklady o tom, co to byla habsburská monarchie i kdo byl Valdštejn, co byl klasicismus i kdo byl Bramante. Hvězdička, která se objevila u jména Čechy v přehledu dějin třicetileté války, nás odkazuje na tento rejstřík. Heslo Čechy v něm však fatálním nedopatřením vypadlo.

Dotatkové partie knihy jsou vůbec zajímavé. Vedle zmíněné encyklopedie jmen a pojmů doprovází knihu podrobná bibliografie rozříděná podle jednotlivých oblastí historické skutečnosti. A konečně ilustrační doprovod. I když je rozložen po celé knize, vztahuje se vlastně k její druhé části. Podává totiž přebohatý pohled na realitu 17. a 18. století, zachycuje bytí v plnosti jeho projevů. Na dobových dokumentech, jsou jimi stejně díla největších mistrů jako mince nebo anonymní letáky, vidíme podobu člověka a jeho výtvořů, počínaje portréty panovníků a revolucionářů a konče astronomickými přístroji. Co těmto přílohám dodává zvláště na ceně, jsou komentáře, které je doprovázejí. Autor v nich odlehčeným slovem analyzuje, charakterizuje a popisuje historickou realitu, o které nám dokumenty podávají svědectví. Pozorný pohled a dar slova působí, že se např. obrazy holandských mistrů proměňují v strhující a výmluvné podobenství minulého života, nesrovnatelně výmluvnější než vlastní učený výklad.

Nemáme vlastně plné právo mluvit o učeném výkladu, když posuzujeme způsob, jakým Chaunu naplňuje rámec své syntézy. Oč je velkorysejší jeho pojetí dějin kultury 17. a 18. století, o to samozřejmější je způsob, jakým o ní mluví. Nebudme příliš nároční: každé syntetické dílo narazí na fakt, že např. Bachovi může být věnováno osm řádků a absolutistickému státu stránka. I Chaunu musel vybírat pro svou filosofickou dějinnou konstrukci jen některé fakty a řídit se svým osobním záměrem. Každá syntéza tak ohromného materiálu, přístupného rozmanité interpretaci a zapadajícího do nespočetných souvislostí, předpokládá u historika nejen metodické školení, ale také mnohostrannou kultivovanost, jež nakonec nutně vede k jakési roztěkanosti. Vyčerpávající soustavnost znamená skoro vždycky rozplynutí pevných kontur. Co tedy můžeme Chaunuovi zazlívat, není způsob výběru faktů, ale jednoduchost, se kterou se s nimi dovede vypořádat, jak o nich pronese příjemně znějící větu. Nemyslím, že těžkopádnost a suchost je známka vědeckosti. Má-li však svoje místo mezi formami historického podání eseje, pak ho tam zatím nemá causerie. Subjektivní stylizace Chaunuových vět se místy velmi těžko snáší s naší představou historické syntézy. Přinejmenším zvláště působí, když se v textu syntetického díla neustále opakují jména jiných badatelů, parafrázuje se jejich názory, vede se s nimi několikastránkový dialog, uděluje se jim pochvala.

V Chaunuově významné a náročné knize jako by tedy existovala doba napětí, kterým charakterizoval kulturu 17. a 18. století. Myslím tím nepřekle- nutelný rozpor mezi novátorským, jakkoliv diskutabilním pojetím, a mezi spíš konzervativním naplněním náročného programu. Kdybychom žádali, aby obojí bylo na stejně vysoké úrovni, předpokládali bychom, že se dokonalá, klasická díla dají vytvořit na objednávku. Protože tomu tak není, musíme s pozorností a přes všechny výhrady i se sympatiemi sledovat všechny pokusy, které aspoň v něčem znamenají pokrok. Chaunuova kniha k nim patří.

Jaroslav Marek